

Основні сенси нової епістемології філософії історії в межах нарративного підходу

*Роботу виконано на кафедрі соціології
ВНУ ім. Лесі Українки*

Статтю присвячено аналізу змін в епістемології історії – повороту від стратегії дослідження в межах “всеохоплюючого закону” до нової нарративної парадигми історичних студій. Потрачено основні сенси історичного нарративу, акцентовано увагу на проблематизації концепту істини в епістемології нарративної філософії історії, окреслено нарративну перспективу в історичному дослідженні.

Ключові слова: нарративний підхід в історичних дослідженнях, передумовність джерелознавчого знання, історичний текст як нарративний, концепт істини в нарративній філософії історії, візуалізація та нарратив.

Ліщук-Торчинская Т. П. Главные смыслы новой эпистемологии философии истории в границах нарративного подхода. Стаття посвящена аналізу змін в епістемології історії – повороту від стратегії дослідження в межах “всеохоплюючого закону” до нової нарративної парадигми історичного знання. Виявляються головні сенси історичного нарративу, акцентується увага на проблематизації концепту істини в епістемології нарративної філософії історії, окреслюється нарративна перспектива в історичному дослідженні.

Ключевые слова: нарративный подход в исторических исследованиях, предпосылочность историко-ведческого знания, исторический текст как нарративный, концепт истины в нарративной философии истории, визуализация и нарратив.

Lishchuk-Torchynska T. P. The Main Contents of the New Epistemology of Philosophy History within the Limits of Narrative Approach. The article is devoted to the analysis of changes in epistemology of history – the turn from the strategy of research in terms of the “comprehensive law” to new narrative paradigm of historical studies. The basic contents of the historical narratives are interpreted, problematization concept of truth within epistemology of narratives philosophy of history is accentuated, narrative of perspective in historical research is defined.

Key words: narrative approach in historical research, presupposition in the study of sources, historical text as a narrative, concept of truth in narratives philosophy of history, visualization and narrative.

Постановка наукової проблеми та її значення. Рефлексія над епістемологічними проблемами дослідження в соціально-гуманітарних науках, що визначилася від початку ХХ століття, у 60-ті роки століття набула нового спрямування. В історичній науці триває полеміка над питаннями, які з тих пір вже стали традиційними для епістемології історії: щодо антипозитивістського спрямування нової історичної науки, методу історичного дослідження, автентичних способів історіописання, способів осмислення практики історичного дослідження. Нові методологічні підходи, започатковані в північноамериканській та західноєвропейській історичній науці, розширення тематики й методичної бази досліджень відобразилися в нових найменуваннях сфери історичних досліджень щодо історичного теоретизування – “нова історична наука”, “теоретично орієнтована історія”, “нова культурна історія”, “аналітично орієнтована історія”, “інтелектуальна історія” тощо.

Ознакою переосмислення епістемологічних основ історичної науки стала визначеність історичного дослідження за постмодерністського теоретизування за допомогою концептів “нарративна філософія історії” та “історичний нарратив”. Ці поняття фіксують шлях розвитку нової перспективи історіописання, яка своїми витокami в континентальній філософії історії сягає герменевтики В. Дільтея, його визначення теоретико-пізнавального статусу історичного пізнання й методології інтерпретації текстів Гадамера.

Проблематика нарративного підходу в історичному дослідженні своєрідно легітимізувалася в наукових дискусіях на міжнародних симпозиумах і конференціях, на сторінках журналів, у новостворених професійних співтовариствах такою мірою, що, звертаючись до епістемології історичного дослідження “після постмодернізму”, неможливо ігнорувати наявність поставлених у нарративній філософії історії запитань. Виникнення нарративної філософії історії тісно пов’язане з лінгвістичним поворотом у соціально-гуманітарних науках. Л. Зашкільняк у праці “Методологія історії: від давнини до сучасності” зазначає: “...формування особливої “нарративної філософії історії”, тобто експлі-

кація нарративу на увесь процес історичного пізнання і надання йому самостійного теоретичного значення, припадає на кінець 70-х – 80-ті роки ХХ ст.” [1, 213]. Історичний нарратив досліджено в багатьох сенсах, із-поміж яких пріоритетним є дослідження історичного нарративу в сенсі зміни парадигми історичного пізнання. Усі інші сенси – це поглиблення, уточнення, інтерпретація названого.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Як відомо, ключові ідеї в обґрунтуванні нарративної перспективи в історичному дослідженні закладені в працях Ф. Анкерсміта, П. Мюнца, Й. Рюзена, Є. Топольського, Х. Уайта та ін. [2]. Проте поміж засновників нарративного підходу в історичній науці існують певні розбіжності щодо тлумачення поняття нарративного тексту, характеру та способів історіописання, відношення нарративного історичного тексту до істини тощо. Незважаючи на особливості тлумачення кожного із зазначених питань, нарративна філософія історії – це цілісність за проблематикою, темами, методами, основними поняттями, тобто тими компонентами наукового знання, які, згідно із Томасом Куном, визначають дисциплінарну парадигму.

Узагальнений аналіз доробку нарративної філософії історії представлено в працях П. Берка, Е. Доманської, А. Мегілла та ін. У проблематиці досліджень із філософії історії вітчизняних і російських учених нарративний підхід розглянуто в історичному дослідженні як один з етапів розвитку методології історії (Л. Зашкільняк), у дебатах про нарратив у межах аналітичної історіології та нарративно-лінгвістичної історичної епістемології й у контексті сучасної філософії історії США (М. М. Кукарцева), в обґрунтуванні поняття та моделі історичного нарративу (В. В. Агафонов, О. О. Мішалова), під час вивчення творчості окремих істориків, які працюють у сфері нарративної філософії історії (К. С. Білаш, В. І. Стрелков) [3–5] та ін.

Варто відзначити, що нарративна філософія історії еволюціонувала, що недостатньо відображено в науковій літературі, присвяченій висвітленню питання застосування нарративного підходу в історичному дослідженні.

Мета цієї статті – спроба визначити основні позиції й здобутки нарративного підходу в новій епістемології філософії історії.

Завдання статті такі:

- дослідити основні сенси вивчення нарративного історіописання в новій епістемології філософії історії;
- проаналізувати зміст міркувань щодо істинності нарративних текстів в історичному дослідженні;
- окреслити спрямованість перспективи історіографічних досліджень у нарративній філософії історії.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглянемо основні змісти вивчення нарративного підходу в історичному дослідженні з позицій нової епістемології філософії історії.

Історичний нарратив досліджується в сенсі зміни об’єкта історичного дослідження. Постулюється перехід від позитивістського ідеалу дослідження соціальної реальності на основі історичних фактів – як події відбувалися й розгорталися в минулому насправді – до дослідження тексту, який створили самі історики. У крайніх варіантах нарративної філософії історії заперечено сам феномен історичної реальності як об’єкт історичного дослідження. У нарративній філософії історії конституюється специфічний погляд на подію як одну із ключових категорій теорії. Подію визначено як продукування сенсу, на відміну від події в онтологічному значенні – як буття. Разом актуалізується контекст співвіднесення історичного дослідження із соціальною реальністю. Заперечено безпосередність такого співвіднесення, задекларовано його опосередкованість через текст, здійснено перехід у частині завдань історичного дослідження від історичної реконструкції до конструювання історичної реальності.

У нарративній філософії історії акцентовано увагу на інтерпретативній здатності історика, на відміну від описової чи пояснювальної стратегії історичного дослідження. Головною в нарративній філософії історії постає проблема історичного тексту як результату історіописання. Проблема створення історичного тексту, серед іншого, охоплює такі питання: на чому має ґрунтуватися історичний текст (генералізація на основі вивчення масиву документів / історичний нарратив), яким він має бути за формою (логічно структурований, формальний / нарративний) та в чому полягає його специфіка саме як нарративного тексту (останнє питання формують прихильники нарративного підходу в історії). Отже, історичні проблеми з позицій нарративного підходу – це, насамперед, проблеми

історіографічні, проблеми мови вже створеного історичного дослідження: "...історик осмислює те, яка саме частина мови (який історичний текст) краще всього *репрезентує* досліджувану частину минулого чи краще всього відповідає цій частині минулої реальності; яку *дефініцію* краще всього дати певній історичній концепції, для того щоб досягти оптимального розуміння шуканої частини минулого" [6, 11]. Історичне дослідження з позицій наративної філософії історії можливе як конструювання певної історичної реальності. Подання історичного матеріалу тоді залежатиме від характеру обраної істориком оповіді. Принцип конструювання тут означає, що спосіб описання історичних фактів є водночас способом їхньої інтерпретації, де не дотримано логічні вимоги, а його здійснено на основі історичної уяви. У кордонах співвідносних опозицій щодо призначення історіографії – пояснення / інтерпретація – наративісти обирають інтерпретацію. Водночас допускається множинність і, почасти, необхідність та рівноправність незіставних інтерпретацій минулого.

Одне з головних питань усякої історичної науки стосується обґрунтування методів історичного дослідження. У класичній історіографії наукові студії зосереджено на дослідженні джерел. Проте традиційні методи історичного пізнання піддають сумнівам, що має наслідком критику джерела як способу історичного дослідження. Є. Топольський у своїх розвідках із методології історії визначає передумовність джерелознавчого знання. Аналізуючи доробок Є. Топольського на основі праці "Про роль позаджерельного знання в історичному дослідженні", Е. Н. Лооне зазначає: "...у всякому історичному дослідженні присутнє те, що він назвав позаджерельним знанням. По-перше, зазначав Топольський, кожен дослідник, приступаючи до вивчення джерел, вже дещо знає про історію. Дослідник володіє не тільки знанням окремих фактів, які мають відношення до його завдань дослідження, але й тим, що Топольський називає кодом інформації: знанням лінгвістичним, термінологічним і т. п. На певних етапах дослідження (постановка завдання, встановлення причинних зв'язків) позаджерельне знання домінує над джерельним знанням; на інших етапах джерельне знання чи вони є рівнозначними видами знань" [7, 148–149]. Джерелознавча база історичного дослідження розширюється завдяки використанню методу усної історії, тобто зверненню до джерел, які тривалий час ігнорували професійні історики.

У наративному історичному дискурсі постає питання щодо істинності чи міфологічності результатів історичного дослідження, а отже природи історичного дослідження в сенсі науковості / ненауковості, раціональності / ірраціональності. Центральним у визначенні науковості в межах класичної раціональності постає обґрунтованість і доведеність історичного знання, інакше кажучи, його істинність. За наративного підходу в історичному дослідженні концепт істини проблематизується: істину розглядають у межах самого наративу (тексту), а не зіставляючи з дійсністю, із тим, "як події відбувалися насправді". Дотримання в історичному дослідженні вимог науковості постулюється як відповідність положень історичного тексту понятійному апаратові, визначеному межами дослідження, та соціокультурному середовищу, у якому творить і яке презентує історик. Питання істинності результатів історичного дослідження в наративному підході має ще одне істотне вирішення – у запереченні монополістичного становища історика в інтерпретації подій і переході в історичному зображенні до гетероглосії. На цій обставині наголошує П. Берк, переважно щодо висвітлення тих тем дослідження, які стосуються соціальних і політичних конфліктів. На його думку, такий підхід дасть змогу увиразнити конфлікт інтерпретацій і виявити позиції задіяних у конфлікті сторін [8, 351–352].

Щодо питання істини в історичному дослідженні особливо чітко простежується еволюція ідей представників наративного підходу в епістемології історії. По-перше, у наративному підході, цілком відповідно до настанов неklasичного теоретизування в історії, представлені позиції нігілістичного відкидання концепту істини, заперечення його як засадничого для історичного дослідження. На цьому аспекті акцентує увагу А. В. Лубський у праці "Альтернативні моделі історичного дослідження" [9, 58–59]. Відмова від спроб досягти істини, позбавлення істини центрального місця в науковому дослідженні споріднює наративістів з іншими прикладами постмодерністського теоретизування, які займають щодо вирішення цього питання аналогічну позицію. Проте радикальне рішення не розв'язує питання відповідності наративу логічним засобам наукового дослідження та об'єктивності оповідача остільки, оскільки історичний наратив залишається на ґрунті наукового дослідження. Обґрунтовуючи наратив як спосіб дослідження, прихильники нового підходу до історії стикаються із суперечністю: з одного боку, це дослідження визнається саме науковим дослідженням, з іншого – відкидається логіка як спосіб подання знання і відбувається звернення до інших, нелогічних засобів,

образів, які передаються за допомогою специфічних мовних засобів. З огляду на це, по-друге, пропонується розширене тлумачення раціональності, а отже логіки наукового дослідження, із якою був би співзвучний історичний наратив як вид наукової діяльності. А. Мегілл подає приклади тлумачення щодо істиннісних повноважень наративу тих авторів, котрі створили наративний підхід: “Згідно з Геллі, «followability» в будь-якому розумінні не творить істину. Згідно з Мінком, цілком зрозуміло, що наратив виходить за межі того, що можуть дати свідчення про конкретні події. І Уайт, хоча він загалом не розглядається як епістемологічно орієнтований автор, рішуче допустив, що ми *накладаємо* наратив на світ” [10, 186]. Простежуючи еволюцію вирішення цього питання в наративній філософії історії, відзначимо вже не настільки категоричне відмежування наративу від істини; неприйняття концепту істини в істориків-наративістів поступається місцем новаторському тлумаченню істинності історичних текстів. Зокрема, з часом теоретики, які досліджують цей напрям, розв’язують указане питання, шукаючи конкретні засоби, за допомогою яких можливе наближення до істинності оповіді з огляду на те, що наратором може бути й історик, який творить історичний текст як певний вид наративу, й оповідач, який доводить, доносить свідчення, розповідає пережиту історію, та на якій може ґрунтуватися текст історика. У праці “Методологічні проблеми історичної нарації” за редакцією Яна Поморського, опублікованій у Любліні в 1990 р., зазначено логіко-семантичні критерії, за якими визначається істинність історичних текстів: 1) істинність усіх складових суджень тексту не гарантує істинності історичної нарації (!); 2) історична нарація може залишатися істинною, незважаючи на те, що деякі її судження можуть бути фальшивими; 3) пропорційно більший вміст істинних суджень одного наративу, порівняно з іншим, не засвідчує більший ступінь істинності першого [1, 215]. Власне, ідеться про помилки, яких слід уникати, інтерпретуючи наративні тексти, а не про позитивну програму експертизи таких текстів на предмет істинності.

В огляді публікацій з наратології А. Борисенкова відзначає позицію Б. Чарнявської щодо трактування істинності наративу, яку вона запропонувала в книзі “Наративи у дослідженнях соціальних наук” (2004). Б. Чарнявська застосовує термін “референційний контракт між автором і читачем”: “...виникає питання, яке хвилювало представників наративної філософії історії: як ми можемо міркувати про істинність знання, якщо його головна організуюча сила – наратив? ...автор (вчений) дає читачеві обіцянку зробити оповідання проблематичним, інтригуючим, таким, що вимагає перевірки сумнівних положень. Він робить свій текст цікавим шляхом використання тропів. Читач, в свою чергу, погоджується сприймати факти саме в тому фігуральному порядку (деколи далекому від хронологічного), який пропонує автор” [11]. Утім, таке трактування – ще не вирішення питання по суті, а лише компромісний розв’язок проблеми. Проте є й інші позиції, із яких істина історичної науки, на відміну від істини природознавства, трактується як така, що співвідноситься не тільки з дотриманням норм наукової раціональності під час продукування історичного знання, але й з оцінним ставленням до подій і моральним почуттям. Георг Іггерс в інтерв’ю Е. Доманській пов’язує спробу виведення істини за межі історичного дослідження з інструменталізацією історії, тобто з тим, що прагматичні політики використовують її як засіб ідеологічного маніпулятивного впливу. Він стверджує: “...я все ж думаю, що історична істина може бути досягнута хоча б приблизно. Звісно, історичні дослідження не можуть отримати дефінітивну вираженість і бути трансльовані, без всяких змін, майбутнім поколінням. Але їх необхідно сформулювати в базових термінах, якщо ми демонтуємо межу між фактом і фікцією і прирівнюємо історію до вигадки, то як ми зможемо захистити себе від твердження, що Холокосту ніколи не було?” [12, 165]. Отож, один із можливих шляхів тлумачення істини в історичному пізнанні стосується питання, як, досліджуючи історичну реальність, не відійти від фактів і водночас виразити їх у моральних категоріях.

Узагальнити всі вищенаведені сенси в наративній філософії історії можна, вивчаючи спосіб історичного дослідження й описання, зосереджуючи увагу на мові історичних текстів. Визначальна роль у конструюванні історичної реальності, а, отже в професійній діяльності історика, належить мовним засобам, які він використовує. Щодо мови історичного дослідження Ф. Зашкільняк зауважує: “...історичний дискурс ... займається «тестуванням» відповідності історичних значень культурним зразкам сучасності. Тому історичне знання можна вважати «алегоричним» знанням – пристосуванням культурно-мовного світу минулих часів до культурно-мовних реальностей теперішнього” [1, 215].

Дослідження історії в межах наративного підходу вимагає особливої мови, що пов’язано з продукуванням сенсу під час історичного викладу, нерозривністю змісту й форми наукового аналізу.

У дослідженні, виконаному в наративному руслі, застосовується мова, відмінна від мови класичного історичного аналізу, мета якого – історична реконструкція, що ґрунтується на пошуку фактів і генералізації. Історики звертаються до “живої історії” на відміну від аналізу позасуб’єктних структур і “довгих циклів” історії. Питання мови історичного дослідження в наративній філософії історії трактується в контексті способів історіописання. Історичні тексти аналізуються в частині історичних жанрів, які, згідно із Х. Уайтом, релевантні літературним оповідним формам. В інтерв’ю Е. Доманській Х. Уайт так розмірковує над мовою наративу: “Компоненти наративу не зводяться тільки до речень. Ці компоненти екстрапропозиційні і асоціюються з синтаксисом. Але це не граматичний синтаксис. Це синтаксис використання мови, який розташовується по той бік речень... Ви можете пов’язувати речення за допомогою логіки, а можете за допомогою топології... Він (наратив – Т. Л.-Т.) не може бути підпорядкований строгим правилам логічної дедукції. Саме тому я звернувся до теорій риторики. Я думаю, що риторика передбачає теорію імпровізаційного дискурсу” [12, 37].

Наслідком “наративного повороту” у філософії історії постають нові способи історіописання та особлива мова історичних текстів, яку аналізують на основі використання понятійно-категоріального апарату лінгвістики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз основних сенсів, які стосуються практичного застосування наративного підходу в історіописанні та його дискурсу в наративній філософії історії, дає змогу увиразнити полемічні питання, пов’язані з розвитком цього напрямку й представлені в ньому. Ці питання стосуються переважно характеристик історичної реальності, природи істини та її досягнення в історичному дослідженні, передумовності джерелознавчого знання й невичерпності історичних джерел.

Незважаючи на критичну оцінку наративної філософії історії як напрямку в історіографії, можна високо оцінити доробок учених, котрі працюють у цьому руслі, у частині нової постановки проблем у філософії історії, акцентуванні уваги на проблемах історичного дискурсу, розширення методів історичного дослідження, понятійного апарату історичної науки, жанрів історичної науки й кола головних діючих осіб (щодо соціального статусу тих, про кого йдеться в історіописанні).

Наративний підхід в історичній науці ґрунтується на міждисциплінарному синтезі, зокрема своїми витокami сягає лінгвістичного повороту в соціально-гуманітарних науках, використовує особливу мову, відмінну від мови класичного історіописання, методи структурної антропології, а інтерпретативний аспект дослідження має виразні культурологічні інтенції.

Один з аргументів дослідників, котрі декларують кризу наративного підходу як способу історіописання, ґрунтується на постулюванні тези про переважання візуалізації над текстом, відповідній загальній тенденції пізнання й інтерпретації соціальної реальності в соціальній теорії та особливостях функціонування сучасного історичного дискурсу. Утім, звернімося до розширеного тлумачення наративу, яке запропонував Вольф Шмід у роботі “Наратологія”: “Структуралістське визначення включає в царину наратології твори всіх видів (не тільки словесні), які викладають тим чи іншим чином історію, і виключають всі описові твори. Із цього погляду наративним є не тільки роман, повість і розповідь, але також і п’єса, кінофільм, балет, пантоміма, картина, скульптура й т. д., оскільки зображуване в них має часову структуру та містить деяку зміну ситуації” [13, 19].

Одне з ключових питань перспективи наратологічних досліджень стосується з’ясування того, як має розвиватися заснована на наративному підході діяльність професійних істориків в умовах цифрової революції. На це питання частково дають відповідь Томас і Айєрс, котрі вважають, що майбутня “наука історії в цифровому середовищі”, яка спирається їхню власну піонерську роботу, “могла б бути сконцентрована на таких проблемах”:

- як подати наратив більш ефективно;
- як репрезентувати події та зміни в історії;
- як більш точно аналізувати мову;
- як зробити візуалізацію настільки ж переконливою й повною, як наратив [10, 84].

Поставлені Томасом і Айєрс питання визначають для наративної філософії історії на сьогодні один із можливих напрямів її розвитку.

Література

1. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності [Текст] / Зашкільняк Л. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 226 с.

2. Ankersmit F. R. Narrative Logic: A Semantic analysis of the Historian's Language [Text] / F. R. Ankersmit. – Hague ; London : Martinus Nijhoff, 1983. – 265 p. ; Danto A. Narrative sentences [Text] / A. Danto // History and theory: Studies in the philosophy of history. – 1962. – Vol. 2. – № 2. – P. 146–179 ; White H. Metahistory : The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe [Text] / H. White. – Baltimore : The Johns Hopkins univ. press, 1973. – XIV, 448 p. ; Rüsen J. Narrativität und Modernität in der Geschichtswissenschaft [Text] / J. Rüsen // P. Rossi (Hg.) Theorie der modernen Geschichtsschreibung / P. Rossi. – Frankfurt a. M., 1987. – S. 230–237 ; Топольский Е. Методология истории и исторический материализм [Текст] / Е. Топольский // Вопр. истории. – 1990. – № 5. – С. 3–14.
3. Кукарцева М. А. Лингвистический поворот в историописании: эволюция, сущность и основные принципы [Текст] / М. А. Кукарцева // Вопр. философии. – 2006. – № 4. – С. 44–55 ; Кукарцева М. А. Современная философия истории США [Текст] / М. А. Кукарцева / Иванов. гос. ун-т. – Иваново : Иванов. гос. ун-т, 1998. – 215 с.
4. Агафонов В. В. Эпистемология нарративной философии истории [Текст] : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.01 / В. В. Агафонов ; Дальневост. гос. ун-т путей сообщ. – Петропавловск-Камчатский, 2009. – 217 с. ; Мішалова О. В. Поняття історичного нарративу в сучасній філософії історії [Текст] / О. В. Мішалова // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2007. – Вип. 8. – С. 135–147.
5. Білаш К. С. Поняття “історичної реальності” в нарративній філософії історії: інтерпретації Хейдена Уайта та Франка Анкерсмита [Текст] / К. С. Білаш // Магістеріум. – 2007. – Вип. 26 : Культурологія. – С. 20–26 ; Стрелков В. И. К онтологии исторического текста: некоторые аспекты философии истории Ф. Р. Анкерсмита [Текст] / В. И. Стрелков // Одиссей. – 2000. – М. : Наука, 2000. – С. 139–151.
6. Кукарцева М. Вместо введения [Текст] / М. Кукарцева // Доманска Э. Философия истории постмодернизма / пер. с англ. М. А. Кукарцевой. – М. : Канон⁺ ; РООИ “Реабилитация”, 2010. – С. 7–26.
7. Лооне Э. Н. Современная философия истории [Текст] / Э. Н. Лооне // Тартус. гос. ун-т. – Таллин : Ээсти раамат, 1980. – 293 с.
8. Берк П. Історія подій і відродження нарративу [Текст] / П. Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка ; пер. з англ. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 392 с. – [Сер. “Зміна парадигми” ; Вип. 5]. – С. 344–364.
9. Лубский А. В. Альтернативные модели исторического исследования [Текст] / А. В. Лубский // отв. ред. Ю. Г. Волков. – М. : Социально-гуманитарные знания, 2004. – 338 с.
10. Мегилл А. Историческая эпистемология [Текст] : науч. моногр. / А. Мегилл ; пер. М. Кукарцевой, В. Катаева, В. Тимонина. – М. : Канон⁺ ; РООИ “Реабилитация”, 2007. – 480 с.
11. Борисенкова А. Нарративный поворот и его проблемы (Обзор публикаций по нарратологии) [Электронный ресурс] / А. Борисенкова // НЛЮ. – 2010. – № 103. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/103>
12. Доманска Э. Философия истории после постмодернизма [Текст] / Э. Доманска ; пер. с англ. М. А. Кукарцевой. – М. : Канон⁺ ; РООИ “Реабилитация”, 2010. – 400 с.
13. Шмид В. Нарратология [Текст] / В. Шмид. – М. : Яз. славян. к-ры, 2003. – 312 с. – (Studia philologica).

Статтю подано до редколегії
09.03.2010 р.